

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування

Кафедра філософії

06-07-172М

Методичні вказівки

та плани семінарських занять
з навчальної дисципліни

«Традиційна культура українців»

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського)
рівня за освітньо-професійними програмами «Міжнародні
культурні зв'язки та міжкультурні комунікації»,
«Креативна та цифрова культура»
спеціальності 034 «Культурологія»
денної форми навчання

Рекомендовано
науково-методичною
радою з якості ННІЕМ
Протокол № 12
від «20» листопада 2020р.

Рівне – 2020

Методичні вказівки та плани семінарських занять з навчальної дисципліни «Традиційна культура українців» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійними програмами «Міжнародні культурні зв'язки та міжкультурні комунікації», «Креативна та цифрова культура» спеціальності 034 «Культурологія» денної форми навчання [Електронне видання] / Коберська Т. А., Сарнавська О. В. – Рівне : НУВГП, 2020. – 53 с.

Укладачі: Коберська Т. А., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії; Сарнавська О. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії.

Відповідальний за випуск: Наконечна О. П., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії.

Керівник групи забезпечення спеціальності

Залужна А. Є.

© Коберська Т. А.,
Сарнавська О. В., 2020
© НУВГП, 2020

Зміст

Вступ.....	3
1. Структура навчальної дисципліни.....	5
2. Загальні положення.....	7
3. Програма навчальної дисципліни.....	8
4. Плани семінарських занять.....	15
5. Тренувальні тести.....	43
6. Методи навчання.....	50
7. Методи оцінювання знань.....	50
8. Рекомендована література.....	52

Вступ

Навчальна дисципліна «Традиційна культура українців» циклу професійної та практичної підготовки бакалавра спеціальностей «Культурологія» сприяє прилученню студентів до інтелектуального змісту людської духовності через ознайомлення з історичною еволюцією і сучасним змістом проблем матеріальної та духовної культури українського народу.

У циклі гуманітарних дисциплін вона має інтегративну специфіку, оскільки пов'язана з концептуальними стратегіями різних галузей знання, а саме: культурологією, етикою, психологією, народною педагогікою та ін., а також з практичними досягненнями сучасного івент-менеджменту та індустрії дозвілля.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є – феномен українства, етногенез, народна матеріальна і духовна культура українців, традиційна соціонормативна культура та особливості національного характеру й ментальності як важливих складників самоусвідомлення національної духовної культури.

Мета курсу – на основі історичного минулого і сучасного становища України показати особливості формування та розвитку культури українського народу,

ознайомити студентів із загальними етнологічними поняттями, специфічними термінами щодо походження та етнічної історії українського народу, його традиційної побутової культури, духовних надбань. Звернути увагу на зміни, що відбуваються в етнічному складі та мовній структурі населення за часів здобуття Україною незалежності, сформувати у студентів відчуття причетності до тисячолітньої історії та культури українського народу, розвинути у них патріотичні, державницькі та морально-етичні переконання.

Завдання курсу «Традиційна культура українців» полягає в тому, щоб на основі сучасних наукових досягнень, в умовах утвердження національнодержавницької самосвідомості українства, значного підвищення серед громадськості інтересу до власної культури, показати етапи і особливості формування території України, етнічний склад та мовну структуру населення, простежити матеріальну і духовну культуру українського народу.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен **знати:**

предмет та завдання етнографії та етнології України, її методико-теоретичний потенціал, основні джерела з курсу: історичні, археологічні, фольклорні, етнографічні та досягнення істориків, етнологів, фольклористів у вивченні основних проблем; історію народознавчих дисциплін в Україні в контексті загального розвитку етнологічної науки, основні теорії та етапи етногенезу й етнічної історії українців, субетнічні та етнографічно-регіональні групи українців, виразні характеристики їх культурно-побутових традицій: народна матеріальна культура українців (народна архітектура, житло і поселення, традиційні промисли та ремесла, народне вбрання, кулінарія); духовна культура українців (мова як чинник етнотворення, мовні

діалекти, календарна обрядовість, вірування та повір'я, народна символіка, ужиткове мистецтво); традиційна соціонормативна культура (громадський побут, звичаєве право, родинний побут, сімейна обрядовість) та особливості національного характеру й ментальності.

уміти:

здійснювати історичний й етнологічний аналіз явищ та процесів історико-культурної спадщини українського етносу; володіти науковими поняттями, знати основні теорії і концепції етносу, етногенезу, застосовувати різноманітні методи, форми, прийоми і сучасні технічні засоби вивчення дослідницького матеріалу; самостійно працювати з археологічними, етнографічними, фольклорними, історичними джерелами та літературою; здійснювати пошук, оброблення та аналіз інформації з різних джерел; застосовувати здобуті знання, навички та вміння в практичній діяльності в галузі фундаментальних розділів етнології для дослідження етнічних явищ та процесів, реконструкції окремих елементів та обрядів традиційної культури; орієнтуватися в особливостях матеріальної та духовної культури українців та інших етносів на території України, оцінювати їхню значимість у житті народу; вміти використовувати набуті знання у професійній діяльності (етнографічні екскурсії, фольклорні фестивалі), популяризувати традиційну культуру українців як значиму частку світової культури.

1. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назва змістовних модулів і тем	Кількість годин			
	Лекції	Сем.з.	СРС	Разом
1	2	3	4	5
Модуль 1				
Змістовий модуль I				
Українська етнічність				

Тема 1. Теоретико-методологічні засади дисципліни. Джерела етнографічної науки.	2		9	11
Тема 2. Розвиток етнографії й етнології у світі та Україні.	2	2	8	11
Тема 3. Етнос та етнічні процеси. Теорії етногенезу.	2	2	7	11
Тема 4. Етногенез українців. Історико-етнографічне районування та субетноси.	2	2	7	11
Тема 5. Традиційні ремесла, промисли, господарство та народна архітектура українців.	2	2	7	11
Тема 6. Українське національне вбрання. Народна кухня. Традиції народного харчування.	2	2	7	11
Разом за модулем 1	12	10	45	
Змістовий модуль II Духовна та соціонормативна культура українців				
Тема 7. Традиційний громадський побут українців. Звичаєве право.	2	2	9	13
Тема 8. Сімейні відносини та родинна обрядовість.	2	2	8	11
Тема 9. Свята та обряди народного календаря.	2	2	8	11
Тема 10. Народні знання і світоглядні уявлення українців.	2	2	8	11
Тема 11. Фольклорна творчість українців.	2	2	8	11
Тема 12. Етнопсихологія українців.	2	2	8	12
Разом за модулем 2	12	12		
Усього годин за курсом	24	22	89	135

Теми семінарських занять

№ з/п	Теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Зародження та становлення етнографії в Україні.	2
2.	Тема 2. Історіографія етнології: школи та напрямки	2
3.	Тема 3. Теорія етносу. Концепції етногенезу українців.	2
4.	Тема 4. Традиційне господарство, ремесла, промисли та народна архітектура українців.	2
5.	Тема 5. Традиційне вбрання. Особливості народної кулінарії.	2
6.	Тема 6. Громадський побут та звичаєве право українців.	2
7.	Тема 7. Шлюб. Сімейні відносини та родинна обрядовість.	2
8.	Тема 8. Український календар та народна обрядовість.	2
9.	Тема 9. Народні знання, повір'я, міфологія та релігія українців.	2
10.	Тема 10. Українська фольклорна творчість.	2
11.	Тема 11. Етнопсихологія українців.	2
	Разом	22

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Методичні поради для роботи над навчальною дисципліною

Пропонований для вивчення змістовний матеріал дисципліни розподілено на три частини: теоретична (лекційний курс), практична (практичні заняття),

самостійна (підготовка до занять, написання наукових робіт, створення презентацій, підготовка до модульного контролю тощо). Щоб ефективно підготуватися до практичних занять, студент повинен уважно прочитати розділ «Плани практичних занять», у якому зазначено тему заняття, перелік запитань, теоретичних і практичних завдань. Для кращого засвоєння матеріалу та самоосвіти студенти можуть готувати реферативні повідомлення та презентаційні проекти, які будуть заслухані й прорецензовані на занятті, та підготувати наукову роботу, з якою виступлять на науковій студентській конференції, з подальшою можливістю публікації роботи у науковому збірнику. У кінці подано список літератури до кожної теми.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. УКРАЇНСЬКА ЕТНІЧНІСТЬ

Тема 1. Теоретико-методологічні засади дисципліни. Джерела етнографічної науки

Термінологія від етно-, крає-, країно-, народо-, суспільство-, людинознавства до українознавства. Зародження і розвиток українського народознавства. Основні етапи розвитку українознавства — вітчизняного й зарубіжного. Становлення і перспективи розвитку українського народознавства в незалежній Україні. Місце етнографії в системі наук. Основні джерела та методологія етнографічних досліджень. Історичні джерела: письмові документи, матеріали польових досліджень, музейні зібрання, графічні та образотворчі матеріали, дані суміжних наук. Письмові документи: літописи, хроніки, щоденники, описи, майнові описи, судові звіти, переписи, топографічні описи. Етнографічні джерела: образотворчі та графічні матеріали, господарські знаряддя праці,

предмети хатнього начиння по побуту, одяг. Музейні зібрання. Музеї в діаспорі.

Тема 2. Розвиток етнографії й етнології у світі та Україні

Етнос і етнічність як базові категорії сучасної етнології. Дані літописних джерел. Українські літописи XV – середини XVII ст. Полемічна література. Твори І.Вишенського, З.Копистенського. Розвиток української етнології в II пол. XVII – XVIII ст. Козацько-старшинські літописи. Розвиток просвітницького напрямку в українській етнографії: Г.Сковорода, І.Котляревський та ін. Українська етнологія в середині XIX ст. Діяльність українських вчених М.Максимовича, Й.Бодяньського, Я.Головацького та ін. в галузі етнографії. Діяльність Південно-Західного відділу Географічного товариства. Вклад у розвиток етнографічних знань П.Чубинського, М.Драгоманова, Хв. Вовка, В. Антоновича.

Розвиток етнологічної науки в XX ст. Етнографічна комісія ВУАН, кабінет антропології та етнографії ім. Хв. Вовка та їх діяльність. Центри сучасних етнологічних досліджень. Сучасні проблеми етнологічної науки.

Тема 3. Етнос та етнічні процеси. Теорії етногенезу

Поняття “етногенезу”, “етносу”, “нації”. Механізм творення етносу. Структуроутворюючі елементи етносу. Етноеволуційні процеси. Етнічна консолідація. Етнічна асиміляція. Акультурація. Основні теорії етносу. Примордіалізм. Еволюціонізм. Дифузійонізм. Соціологічна школа в етнології. Функціоналізм. Школа історичної етнології в США. Структуралізм. Культурний релятивізм. Неоеволюціонізм. Радянська школа в етнології. Біологічна теорія етносу. Енергетична теорія етносу. Теорія етносу Гумільова. Новітні концепції в етнології. Постмодернізм. Етнічні процеси у сучасному світі.

Тема 4. Походження українського етносу. Історико-етнографічне районування та субетноси

Етнолінгвістична та антропологічна характеристика. Мова як визначальний чинник етнотворення. Антропологічні риси українців. Формування української народності. Етнічність українців. Найменування України та українців. Основні етапи етногенезу українців. Теорії походження слов'ян. Концепції походження українців: "єдиної колиски", автохтонності Грушевського М., безперервності Пастернака Я., незалежного розвитку окремих східнослов'янських народів Дашкевича Я. Державотворення України.

Етнонаціональна структура населення України. Етнографічні групи українців. Історико-етнографічні регіони: Наддніпрянина, Слобожанщина, Степова Україна, Українське Полісся, Волинь, Поділля. Історико-етнографічні землі: Покуття, Буковина, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Закарпаття тощо. Українська діаспора. Українська еміграція та її чисельність. Збереження і розвиток етнокультурної самобутності українців у діаспорі.

Тема 5. Традиційні ремесла, промисли, господарство та народна архітектура українців

Господарство і заняття населення. Основні галузі господарства. Поняття "промисел" та ремесло. Основні види традиційних народних промислів та ремесел: каменярство, лісові та деревообробні, гончарство, ткацтво, обробка шкіри, килимарство, ковальство, гутництво. Солеварні та солевидобувні промисли. Чумацтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Народна скульптура: вироби з каменю, кістки, рогу та дерева. Художня обробка шкіри. Українське золотарство. Українські писанки.

Українське народне килимарство, художня обробка металу.

Типи сільських поселень. Безсистемні, системно-вуличні, вуличні, радіальні. Типи забудови та типи дворів у різних етнорегіонах України. Конструкції житла та господарських будівель. Сільська садиба. Типи садиб (вільна, однорядна, двохрядна, Г- і П-подібні, замкнута, зимівник, гражда, круглий двір). Типи традиційного житла. Кількість камер, прибудов. Використання будівельних матеріалів (мазанка, саманна, цегляна). Способи будівництва, особливості покриття. Звичаї, пов'язані з будівництвом. Прикраси житла зовні і всередині. Просторове розміщення в інтер'єрі української хати, сакральне значення печі, кутів. Традиційні громадські споруди. Культові споруди (церкви, каплиці). Народна архітектура сільських житлових комплексів. Шпиталі. Школи. Корчми, шинки. Традиційний транспорт.

Тема 6. Українське національне вбрання. Народна кухня. Традиції народного харчування

Народний одяг. Функції одягу. Класифікація народного одягу. Регіональні особливості вишивки в Україні. Жіночі зачіски. Головні убори та прикраси. Чоловічі зачіски. Головні убори та прикраси. Український традиційний костюм XIV – XVII ст. Козацький одяг. Одяг української шляхти. Особливості українського костюма в XVIII – поч. XX ст. Етносимволічна знаковість народного костюма. Сакральне значення окремих елементів одягу (сорочка, вінок, хустка, шапка, пояс).

Народна кулінарія та система харчування. Щоденна, святкова та обрядова їжа. Ритуальні страви. Хліб в обрядах українців. Етикет та режим харчування. Основні харчові заборони. Регіональні особливості народного харчування українців. Минуле та сучасність: гастрономічні фестивалі в Україні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ДУХОВНА ТА СОЦІОНОРМАТИВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ

Тема 7. Традиційний громадський побут українців. Звичаєве право

Традиційні громадські спільності. Організація та господарські функції селянської громади. Вибори посадових осіб. Дотримання громадою норм звичаєвого права. Функції та структура громад. Громадське самоврядування. Колективна трудова взаємодопомога (толока, супряга). Традиційні громадські спільноти (цехи, козацькі та чумацькі громади, братства, артілі). Дівочі й парубоцькі громади. Вечорниці. Ініціація в традиційних громадських спільнотах. Громадські свята. Народна етикетна культура.

Народне звичаєве право, його характерні риси. Історія вивчення. Правові традиції і звичаї. Копні (зборові) суди. Питання власності в звичаєвому праві. Торгівля, обмін, позики. Сімейні взаємини в звичаєвому праві, право спадковості. Співвідношення кодифікованого та звичаєвого права.

Тема 8. Сімейні відносини та родинна обрядовість

Традиції дошлюбного спілкування. Вибір пари. Типи і форми шлюбу в українців. Шлюбні угоди та звичаї. Шлюб і сім'я. Сім'я та сімейний побут. Формування української родини. Структура української системи споріднення. Типи та структура сім'ї. Основні функції сім'ї. Сім'я як первинна господарська ланка в українському селі. Стосунки в середині сім'ї. Терміни спорідненості і свояцтва.

Обряди та звичаї родинного життя. Родини і хрестини. Приєднання нового члена сім'ї до родинного вогнища. Інститут кумівства й опіки. Вірування, пов'язані з народженням дитини. Передвесільні обряди та звичаї

(сватання, оглядини, заручини, вінкоплетіння). Запрошення на весілля. Гільце (вільце). Весільна обрядовість і звичаєвість (розплетини, передшлюбні, шлюбні та післяшлюбні обряди, від'їзд молодої до молодого). Післявесільні обряди та звичаї. Поховальна обрядовість. Шанування культу померлих. Виховання дітей.

Основні засади української етнопедагогіки.

Тема 9. Український народний календар

Особливості українського народного календаря. Зимово-весняні свята й обряди. Пилипівський піст. Введення (третя Пречиста). Катерини. Андрія. Миколая. Свята зимового сонцестояння. Різдво. Василя і Меланки. Шанування скотарських культів. Культ землеробства. Культ пращурів у новорічних обрядах. Водохрещення й завершення свят зимового сонцевороту.

Перехід від зими до весни. Масниця. Піст. Вербна неділя. Страсний тиждень. Великдень. Проводи. Зелені свята й культ рослинності. Водіння Куста, Тополі. Свята літнього сонцестояння. Купальська обрядовість. Петрівський піст і Петрів день. Маковія. Жнива. Обжинки. Перехід до осені. Спас. Успіння Пресвятої Богородиці (перша Пречиста). Різдво Пресвятої Богородиці (друга Пречиста). Покрова.

Тема 10. Народні знання, вірування, міфологія та релігія українців

Астрономічні знання та народний календар. Літочислення. Тиждень – найдавніша календарна одиниця. Місячний календар. Сонячний календар. Зоряне значення праукраїнського календаря. Українська народна медицина та метеорологія. Українські символи та священні знаки.

Демонологія. Міфологія. Анімізм. Тотемізм. Культ пращурів. Магія. Фетишизм. Пантеон.). Генезис розвитку вірувань і повір'їв. Історія вивчення народних вірувань в

українській етнографії. Особливості української міфології. Український Олімп. Християнська релігія й церква та їх вплив на народний світогляд. Дуалізм та синкретизм вірувань та повір'їв. Дослідження язичницьких впливів на християнську культуру в Україні митрополитом Іларіоном (І. Огієнком). Прояви язичництва в традиційних обрядах. Апокрифи. Релігійні меншини в сучасній Україні та поняття релігійної дискримінації.

Тема 11. Фольклорна творчість українців

Фольклор як прояв духовності народу. Світогляд і фольклорна творчість. Самобутність українського фольклору. Магічність пісні та обряду. Поняття про календарно-обрядову поезію. Пісні різдвяного циклу. Веснянки. Русальні пісні. Купальські пісні. Жниварські пісні. Народна музична культура. Музична етнографія. Проблеми становлення української фольклористики. Розвиток народного українського мелосу. Кобзарська пісня. Народні музичні інструменти. Народний танець. Сучасний стан українського фольклору в Україні та світі.

Тема 12. Етнопсихологія українців

Співвідношення понять: національний, етнічний характер, психічний склад нації, менталітет, ментальність. З історії формування поняття «національний характер» та «менталітет» та (Ю. Липа, В. Липинський, І. Мірчук, В. Янів, Д. Донцов, О. Забужко та ін.). Чинники, які впливають на формування та функціонування рис національного характеру: генетичний, географічний, історичний, суспільний, культурний. Етнічні стереотипи. Фактори формування психотипу етносу: природно-географічні (лісостеп безкрайня), іноетнічні впливи, соціальні (різні форми суспільного устрою), геополітичні (розташування між хліборобським і кочовим світом).

Зміст етнічної ментальності. Архетипи української ментальності: архетип Землі-матері (хліборобський

психотип); козацький архетип (агресивний, войовничий). Ментальні структури та механізми створення національного ідеалу (антеїзм, індивідуалізм, кордоцентризм, ірраціоналізм, екзистенціалізм). Основні риси українського менталітету: емоційність, чутливість, сентименталізм, ліризм.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І УКРАЇНСЬКА ЕТНІЧНІСТЬ

Тема 1. Зародження та становлення етнографії в Україні

Мета: з'ясувати походження науки етнографії та етнології, їх своєрідність та місце у системі гуманітарних наук; розуміти предмет та завдання етнографії та етнології України, її методико-теоретичний потенціал; знати основні джерела з курсу: історичні, археологічні, фольклорні, етнографічні та досягнення істориків, етнологів, фольклористів у вивченні основних проблем.

Ключові поняття: етнографія, етнологія, народознавство, етногеографія, польові дослідження, фольклористика, писемні джерела, культура і побут,

План

1. Поняття, предмет, завдання та функції народознавства, етнографії та етнології.
2. Принципи та методи вивчення етнографічної сфери. Суміжні етнографічні дисципліни.
3. Перші етнографічні зібрання в Україні.
4. Утвердження етнографії в Україні як окремої наукової дисципліни з другої половини XIX – початку XX ст.
5. Розквіт, занепад та відродження етнографічної науки в Україні з поч. XX ст. до наших днів.

Контрольні запитання

1. Проаналізуйте особливості визначення народознавства, етнографії та етнології.
2. Яке місце займає етнографія серед інших суспільних наук?
3. Для чого треба вивчати культуру та побут свого народу?
4. Охарактеризуйте основні принципи та методи етнографії.
5. Які джерела вивчення курсу «Традиційна культура українців»?
6. Означте основні етапи в історії української етнографії.
7. Коли та внаслідок чого відбувся перехід від збору етнографічних відомостей і знань про Україну до формування етнографії як українознавчої галузі знань?
8. Які етнографічні знання були у суспільстві за часів Київської Русі?
9. Які основні риси визначали розвиток етнографічної думки у XV-XVII ст.?
10. Означте етнографічні відомості в українських літописах XVII ст.
11. Охарактеризуйте який етнографічний матеріал містить літопис Г. Граб'янки?
12. Який етнографічний матеріал містить Густинський літопис?
13. Проаналізуйте, чому наприкінці XVIII ст. посилилось спеціальне вивчення України в російській та австрійській імперіях?
14. Проаналізуйте етнографічно-фольклористичну діяльність «Руської трійці».
15. Охарактеризуйте стан етнографічної науки в Україні у другій половині XIX ст.
16. Охарактеризуйте діяльність Південно-західного відділу Російського географічного товариства.

17. Оцініть внесок етнографічної діяльності Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка.
18. Проаналізуйте науковий доробок української етнографії в 20 – ті роки ХХ ст.
19. Охарактеризуйте діяльність Етнографічної комісії та Кабінету антропології та етнології, що діяли в 20 – роках ХХ ст. в системі Академії наук України?
20. Означте українознавчу діяльність осередків народознавства, що сформувались у 20 – 30 рр. ХХ ст.

Індивідуальні завдання

1. Підготуйте повідомлення за роботою Громова Г. Г. Методика етнографических экспедиций: Учебное пособие. М., 1966 (електронна версія http://www.ethnology.ru/doc/gromov01/html/grm01_cont.htm) щодо організації етнографічних експедицій, методики і практики ведення польових досліджень та правил обробки експедиційних матеріалів для збереження.
2. Переосмисліть історичні віхи становлення української етнографії та підготуйте проблемну дискусію: «Чому чинилися перешкоди у вивченні української етнографії?»

Рекомендована література

1. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. М., 1983.
2. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / упорядн. О. О. Савчук. Харків : Видавець Савчук О. О. 2015.
3. Етнічний довідник. Етнічні меншини. К., 1996
4. Етнографія України. Львів, 2005.
5. Етнонаціональна історія України в документах і матеріалах. Вип. 1. К., 1997.
6. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії. К., 1993.

7. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду. К., 2000.
8. Кафарський В. І. Етнологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. К., 2006.
9. Лозко Г. Етнологія України. К., 2001.
10. Лозко Г.С. Українське народознавство. Вид. К., 2006.
11. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.,1996.
12. Пономарьов А. П. Українська етнографія: Курс лекцій : навч. посібник. К., 1994.
13. Савчук Б. Українська етнологія : навч. посібник. Івано-Франківськ. 2004.
14. Українська етнологія : навч. посібник за ред. В. Борисенко. К., 2007.
15. Українське народознавство : навч. посібник за заг. ред. С. П. Павлюка. К., 2004.

Тема 2. Історіографія етнології: школи та напрямки

Мета: проаналізувати процес становлення етнології як самостійної галузі наукового знання, розкрити її особливості на сучасному етапі розвитку та зрозуміти основні підходи етнологічних шкіл та напрямів.

Ключові поняття: українознавство, культурна антропологія, міфологізм, примордіалізм, еволюціонізм, неоеволюціонізм, дифузійонізм, міфологізм, структуралізм, етнопсихологізм, фрейдизм, неофрейдизм, релятивізм, функціоналізм, етногенез, етнічність, нація.

План

1. Становлення етнології в Україні та світі.
2. Основні етнологічні школи і напрями:
 - 2.1. Еволюціонізм
 - 2.2. Дифузійонізм.
 - 2.3. Соціологічна школа
 - 2.4. Функціоналізм та структуралізм
 - 2.5. Американська школа історичної етнології

- 2.6. Етнопсихологічна школа
- 2.7. Етнологічна теорія Л. Гумільова.
- 2.8. Новітні етнологічні концепції.
3. Сучасний стан етнологічної науки в світі.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення термінам «українознавство», «етнологія»?
2. Яке місце посідає етнологія серед інших суспільних наук?
3. Охарактеризуйте процеси формування етнології як наукової сфери у Західній Європі.
4. Хто започаткував українську етнологія як науку?
5. Охарактеризуйте діяльність фундаторів української етнології.
6. Які етнологічні школи і напрями набули поширення в Україні?
7. Які особливості «ідеологічного» чи радянського етапу розвитку вітчизняної етнології?
8. Хто започаткував метод реконструкції пережитків?
9. Художні твори яких авторів можуть використовуватися як джерела етнологічних досліджень?
10. Який науковий внесок Федора Вовка в розвиток української етнографії?
11. Які наукові проблеми досліджує сучасна українська етнологія?
12. Виділіть основні концепти у теорії еволюціонізму.
13. Які особливості антиеволюціонізму: дифузійнізм та соціологічна школа?
14. Які основні риси теорії функціоналізму та структуралізму в етнології?
15. Який вплив на подальший розвиток етнології і культурної антропології здійснила американська школа історичної етнології Ф. Боаса?

16. Яке значення етнопсихологічної школи в розвитку етнології?
17. На чому базується етнологічна теорія Л. Гумільова?
18. Назвіть основні сучасні центри із вивчення етнології в Україні та світі.

Індивідуальні завдання

1. Проаналізуйте роботу провідних світових етнографічних дослідних центрів за їхніми офіційними сайтами та напишіть короткий звіт-аналіз про напрями роботи одного чи декількох з відомих світових етнографічних центрів (див. розділ «Електронні ресурси до курсу»).
2. Підготуйте виступ, здійснивши аналіз новітніх концепції в зарубіжній етнології: 1. М.Годельє, К. Мелиссо - французька етнологія. 2. М. Глюкман. Неофункціоналізм (Англія). 3. Р. Нідхем. Соціальний структуралізм (Англія).

Рекомендована література

1. Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії. К., 1964.
2. Горленко В.Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половины XIX ст. К., 1988.
3. Етнографія України за ред. С. А. Макарчука. Львів, 2004.
4. Етнографія України. Львів, 2005.
5. Кафарський В.І. Етнологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. К., 2006.
6. Кривець О. М. Діяльність Т. Г. Шевченка в галузі етнографії. К., 1961.
7. Ломова М. Т. Франко як етнограф. К., 1957.
8. Макарчук С. А. Етнічна історія України : навч. посібник. К., 2008.

9. Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К., 1996.
10. Савчук Б. Українська етнологія : навч. посібник. Івано-Франківськ, 2004.
11. Українська етнологія : навч. посібник / За ред. В. Борисенко. К., 2007.
12. Українське народознавство : навч. посібник / За заг. ред. С. П. Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. К., 2004.
13. Франко О. О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. К., 2001.
14. Хоптяр Ю. А. Етнологія : навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 2008.

Тема 3. Теорія етносу. Концепції етногенезу українців

Мета: оволодіти науковими поняттями, теоріями й концепціями етносу, проаналізувати основні теорії та етапи етногенезу українців, фактори формування субетнічних та етнографічно-регіональних груп та меншин; зрозуміти своєрідність, локальні культурно-побутові відмінності кожного регіону, знати еміграційні процеси та центри україністики.

Ключові поняття: етнографічна група, етнологія, етнос, етногенез, антропогенез, етнонаціогенез, етнонація, інтеграція, консолідація, локальна група, народ, нація, субетнос, національні меншини, діаспора, суперетнос, урбанізація, еміграція, міграція, східна і західна діаспора, «близьке», «далеке» зарубіжжя.

План

1. Етнос як етнологічна категорія. Теорія етносу.
2. Етнічні та географічні назви української землі.
3. Концепції походження українського етносу.
4. Умови, фактори та етапи історико-етнографічної регіоналізації України.

5. Українські етнографічні групи і національні меншини.
6. Етнолінгвістична структура населення України.
7. Етноконфесійна структура населення України.
8. Українська еміграція та її чисельність.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте поняття: етногенез, антропогенез, етнонаціогенез.
2. Які аргументи лягли в основу автохтонної концепції походження українського народу?
3. Які основні думки викладені у праці М. Грушевського «Звичайна схема руської історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства»?
4. Коли у джерелах вперше згадується назва «Русь» та «Україна»?
5. У чому суть теорії «давньоруської народності»? Хто її основоположник?
6. Які аргументи свідчать не на користь концепції про існування «давньоруської» народності»?
9. Які виділяються українські етнографічні групи? Чим це зумовлено?
10. Перелічіть основні версії етнічного походження гуцулів.
11. Розкрийте походження назви «Бойко».
12. Проаналізуйте зміст понять "етнічна мова" та "рідна мова".
13. Поясніть, що таке білінгвізм?
14. Які ви знаєте язичницькі неорелігії українського походження?
15. Яка соціальна база характерна для другого етапу еміграції з України?
16. Які культурно-освітні установи українських емігрантів діють у США?
17. Перелічіть обставини, що утруднювали соціальну адаптацію українців у діаспорі?

Індивідуальні завдання

Підготуйте виступ-розвідку, презентацію або проблемну дискусію до тем:

1. Роль Ф. Лафіто, Ж.Б. Ламарка, Ч. Дарвіна в становленні етнологічної науки.
2. «Значення жінки у збереженні народних традицій в Україні та за її межами».
3. «Особливості етнорегіональної та національної символіки України».
4. Оформіть карту розміщення субетнічних груп українців.
5. Складіть карту та таблицю розселення українців у світі.

Рекомендована література

1. Канигін Ю. Шлях аріїв. Україна в духовній історії людства. К., 1997.
2. Балущок В. Г. Етногенез українців. К., 2004.
3. Євтух В., Ковальчук О., Попок А., Трощинський В. Українська етнічність поза межами України. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4–5; 2010. № 1; 2010. № 4.
4. Заставний Ф. Українська діаспора (розселення українців у зарубіжних країнах). Львів : Світ, 1991.
5. Новітні міфи та фальшивки про походження українців. Збірник статей. К. : Темпора, 2008.
6. Павлюк С. Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції. Львів, 2006.
7. Пастернак Я. Археологія України. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. Торонто, 1961.
8. Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012.

9. Федір Вовк. Студії з української етнографії та антропології : нова редакція / упорядн. О. О. Савчук. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015.
10. Шип Н. Дискусія про термін «Русь». *УІЖ*. 2002. № 6. С. 92–107.
11. Юсова Н. Давньоруська народність: неоднозначність термінологічного трактування. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006-2007. Вип. 15.

Тема 4. Традиційне господарство, ремесла, промисли та народна архітектура українців

Мета: знати традиційні види господарської діяльності українського народу; традиційні ремесла; поняття «ремесло», «художні промисли», «декоративно-ужиткове мистецтво»; особливості народної архітектури; здійснювати історичний й етнологічний аналіз явищ та процесів історико-культурного спадку українського народу.

Ключові поняття: матеріальна культура, ремесло, художні промисли, декоративно-ужиткове мистецтво, каменярство, гончарство, ткацтво, килимарство, ковальство, гутництво, чумацтво, екстер'єр, інтер'єр, село, сельбище, присілок, виселок, урочище, хутір, підварок, зимівник, курінь.

План

1. Основні галузі господарства та заняття українців.
2. Ремесла та промисли в Україні.
3. Декоративно-прикладне мистецтво українського народу (ткацтво та килимарство, вишивка, писанкарство, витинанки, художнє плетіння, художня обробка дерева, кераміка та гутне скло, художній метал,

4. Народна архітектура сільських житлових комплексів: народне житло; господарські споруди; будівлі громадського центру; громадські виробничі споруди.
5. Транспорт і засоби пересування.

Контрольні запитання

1. Назвати традиційні види господарської діяльності українського народу.
2. Який, традиційно, склався, розподіл праці в українській сім'ї?
3. Назвіть привласнювальні форми промислів.
4. Які традиційні ремесла досі побутують в Україні?
5. Охарактеризуйте традиційну техніку виготовлення тканини. Як оздоблювали домоткані тканини? Назвіть основні види тканин.
6. Що Вам відомо з історії українських килимів? На які групи поділяють килими відповідно до змісту орнаментальних мотивів.
7. Назвіть основні осередки килимового мистецтва в Україні.
8. На які групи поділяють вишивку згідно з її поліфункціональною сутністю?
9. Охарактеризуйте цехове виробництво тканин в Україні. Назвіть відомі осередки художнього ткацтва в Україні.
10. Назвіть осередки, де зберігаються давні традиції вишивання.
11. Як виготовлялося гутне скло?
12. Які способи розпису писанок Вам відомі?
13. З яких видів складається традиційний транспорт українців?
14. Чим відрізнялося візникування від чумацтва?
15. Якими техніками кування володіли українські ковалі?
16. Охарактеризуйте техніки художньої обробки металів в Україні.

17. Охарактеризуйте які найбільш поширені типи забудови сільських поселень в Україні?
18. Які особливості замкнутого типу забудови і де він зустрічається в Україні? Як називається замкнутий двір у гуцулів?
19. Охарактеризуйте інтер'єр української хати. Які місця у традиційній українській хаті вважалися священними? Що таке покуть?

Індивідуальні завдання

1. На сайті «Традиційні ремесла» пройдіть тест на знання автентичних назв ремесел та промислів в українській традиції. <https://authenticukraine.com.ua/traditions-crafts> - Традиційні ремесла ~ Автентична Україна
2. Підготуйте виступ-розвідку, презентацію або проблемну дискусію до теми «Види народних ремесел та художніх промислів» із сайту Освіта.UA за посиланням: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11525/>. Перелічіть відомі фестивалі традиційних ремесел та декоративно-прикладного мистецтва в Україні.

Рекомендована література

1. Данилюк А. Внутрішній образ традиційної поліської хати. Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність. Луцьк, 2005.
2. Косьміна Т.В. Сільське житло Поділля кінця XIX – поч. XX ст. К., 1994.
3. Масненко В.В. Українська хата. ЧНУ ім. Б. Хмельн. Черкаси. 2012.
4. Могитич І. Р. Нариси архітектури Української церкви. Львів, 1995.
5. Народна архітектура Українських Карпат XV – XX ст. Народне зодчество. К., 2009.

Тема 5. Українське традиційне вбрання. Особливості народної кулінарії

Мета: розширити знання студентів про історію українського традиційного одягу та народної кухні; розрізняти регіональні комплекси українського традиційного вбрання та знати їх принципові відмінності; уміти: характеризувати меню традиційної святкової і обрядової їжі, знати давні народні кулінарні традиції; повсякденний харчовий раціон українців; режим та етикет харчування; основні харчові заборони.

Ключові поняття: одяг, стрій, обрядова їжа, ритуальні страви, гільце.

План

1. Традиційне українське національне вбрання.
2. Функції одягу. Класифікація народного одягу.
3. Жіночі зачіски. Головні убори та прикраси.
4. Чоловічі зачіски. Головні убори та прикраси.
5. Козацький одяг. Одяг української шляхти.
6. Регіональні відмінності традиційного українського вбрання.
7. Система харчування та народна кулінарія.

Контрольні запитання

1. Поясніть різницю між одягом і строєм?
2. Що Ви знаєте про функції одягу?
3. Які особливості крою та декору українських чоловічих та жіночих сорочок.
4. Означте регіональні комплекси українського традиційного вбрання та їхні принципові відмінності.
5. Охарактеризуйте особливості символіки народного одягу.
6. Яким був національний стрій за козацьких часів?
7. Змалюйте особливості костюма запорізького козацтва.
8. Чим відрізняється дівоче вбрання від жіночого?

9. Поясніть етносимволічну знаковість народного костюма українців.
10. Які техніки вишивання та їх локальні відмінності Вам відомі? Чим вирізняються вишивки Київщини, Житомирщини, Чернігівщини, Полтавщини, Поділля та Волині?
11. Яку роль відіграють головні убори та прикраси у комплексі традиційного вбрання?
12. Виділіть загальноукраїнські особливості народної кулінарії.
13. Які функції виконує ритуальна їжа під час свят та обрядів?
14. Охарактеризуйте обрядові страви різдвяно-новорічного циклу.
15. Проаналізуйте значення традиційних Великодніх страв і наскільки вони осучаснені сьогодні?
16. Які страви, печиво, короваї готували колись і тепер на весілля у Вашій місцевості?
17. Які страви готували колись і тепер на поминальний обід у Вашій місцевості?
18. Які традиційні обрядові страви досі побутують у Вашому краї?
19. Назвіть відомі Вам заборони і обмеження щодо їжі в українців.
20. Які чинники впливають на характер і специфіку харчування етносу?

Індивідуальні завдання

Підготуйте проектну роботу, виступ-розвідку, презентацію або проблемну дискусію до тем:

1. Українська вишивка: секретна символіка орнаментів.
2. Топ-10 найдавніших символів української вишивки.
3. Символіка хлібу в обрядовості українців.
4. Регіональні особливості народного харчування в Україні.

5. Народні прислів'я, приказки, прикмети, заборони про страви, печиво та напої українців.

Рекомендована література

1. Вовковічер Т. М. Вербальні тексти у народній вишивці XIX – першої половини XX ст.: генеза, семантика, прагматика. К. : НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2019.
2. Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження. К., 1977.
3. Артюх Л. Ф. Харчові заборони в українській культурі: Релігійне й етнічне. Політологія, Етнологія, Соціологія. Доповіді та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. Харків, 1996.
4. Білан М., Стельмащук Г. Український стрій. Л., 2000.
5. Булгакова Л. Традиційний жіночий одяг першої половини XX ст. *Полісся України: Матеріали іст. – етнограф. дослідження*. Л., 1999. Вип. 2.
6. Булгакова-Ситник Л. Тенденції до змін у традиційному одязі Полісся у першій чверті XX ст. *Полісся України: Матеріали іст. – етнограф. дослідження*. Л., 2003. Вип. 3.
7. Вербець О. Великодній кошик. Обряди і страви Великодніх свят. Л., 2010.
8. Гатальська Н., Івашків Г. Поетика волинського вбрання (науково художня реконструкція). Луцьк, 2005.
9. Гонтар Т. О. Народне харчування українців. К., 1982.
10. Камінська Н. М. Костюм в Україні від епохи Київської Русі до XXI століття. Х., 2004.
11. Кожолянко Г. К. Етнографія Буковини. Т.1. Чернівці, 1999.
12. Колодюк І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців. К.: «Клуб сімейного дозвілля», 2013.

13. Колодюк І. Чоловіче тіло у традиційній культурі українців. Харків: Книжковий клуб, 2016.
14. Косміна О. Українське традиційне жіноче вбрання Київщини: кінець ХІХ –початок ХХ ст. К.,1994.
15. Косміна О. Ю. Етнічна знаковість традиційного вбрання українців. Етнічність в історії і культурі: матеріали і дослідження. Одеса, 1998.
16. Косміна Т. В., Васіна З.О. Українське весільне вбрання. Етнографічні реконструкції. К.,1989.
17. Кот М. Українська вишита сорочка: традиції і сучасність. Дрогобич, 2007.
18. Ніколаєва Т. О. Український костюм. К., 2005.
19. Олійник М. В. Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина ХІХ - початок ХХІ століття): монографія. Київ, 2017.
20. Панченко В. Г. Українське народне харчування: минуле і майбутнє. Уроки здоров'я. Д., 2009.
21. Пономар Л. Народний одяг Правобережного Полісся середини ХІХ – середини ХХ ст. Історико-етнографічний атлас. Словник. К.: ТОВ «Бизнесполиграф», видавець ГО «Центр дослідження та відродження Волині». 2015. 268 с.
22. Стасько Б. В., Марусик Н. І. Український народний одяг. (Західні етнографічні регіони) : навч.- метод. посібник. Івано-Франківськ, 2009.
23. Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців. К., 1993.
24. Хліб наш насущний: Використання хліба в українських обрядах і звичаях / М. Ткач, Н. Данилевська. К., 2003.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ДУХОВНА ТА СОЦІОНОРМАТИВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ

Тема 6. Громадський побут та звичаєве право українців

Мета: дати знання про громаду і традиційні форми громадського побуту українців, парубочі та дівочі громади їх морально-етичні стосунки, сім'ю, шлюб та родинну обрядовість.

Ключові поняття: громада, сім'я, шлюб, община, займанщина віче, копа, копні збори, отаман, війт, козацтво, братства, парубочі чи дівочі громади, коронування, береза, досвітки, звичаєве право, материзна, заклад, копний суд, личкування, могорич, присяга, старожили, скіпщина, толока (прошена, суха, мокра, горілчана), супряга, оденки, братчина, канун, свіча, куток.

План

1. Громадські спільноти.
2. Звичаєве право та морально-етичні стосунки в громаді.
3. Традиції земельної оренди та особистого найму.
4. Свята громадських об'єднань.
5. Козацьке звичаєве право.

Контрольні запитання

1. Означте функції, які притаманні сільській громаді як територіально-адміністративній одиниці.
2. Охарактеризуйте внутрішню структуру територіальної громади.
3. Назвіть відомі Вам органи громадського самоврядування.
4. Яких виборних осіб у громадському уряді Ви знаєте?
5. Які соціонормативні взаємини та звичаї в цеховій громаді?
6. Якими були функції молодіжної громади?
7. Наведіть приклади громадського колективізму.

8. Які форми взаємодопомоги побутували в сільських громадах?
9. Дайте характеристику міжпоколінних стосунків у громадах з минулого і порівняйте їх із сучасними.
10. Якою була роль громади у формуванні морально-етичних норм життя селян?
11. Що Вам відомо про звичаї громадського осуду?
12. Охарактеризуйте загальноукраїнські особливості козацької звичаєво-правової культури.

Індивідуальні завдання

Підготуйте розвідку, розповідь та презентацію, есе або проблемну дискусію до тем:

1. Козацька громада як соціокультурне явище.
2. Побратимство (посестринство) в українців як етнокультурне явище.
3. Українські братства як соціокультурне явище.
4. Традиційні звичаї чумацьких громад.

Тема 7. Сімейні відносини та родинна обрядовість

Мета: дати ґрунтовні знання про громаду і традиційні форми громадського побуту українців, сім'ю і шлюб, функції сім'ї та родинну обрядовість; історичні типи і форми української сім'ї; структуру сім'ї; специфіку та різновиди сімейної обрядовості, шлюб.

Ключові поняття: громада, сім'я, шлюб, спорідненість.

План

1. Українські традиції дошлюбного спілкування.
2. Сім'я та шлюб як етнокультурні інституції. Шлюбні угоди та звичаї.
3. Сімейний побут, звичаї та обряди.
4. Дерево роду. Структура української системи споріднення.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте дівочі та парубочі громади. Вечорниці.
2. Які шлюбні стосунки та типи і форми шлюбу в українців?
3. Які основні функції традиційної української сім'ї?
4. Які майнові звичаї українців та майновий статус різних членів селянської родини?
5. Назвіть характерні риси української традиційної родини.
6. Дайте характеристику традиціям дошлюбного спілкування молоді.
7. Які давні форми шлюбу в Україні (за етнографічними розвідками XVII-XIX ст.) відомі?
8. Як відбувався розподіл соціальних ролей та стосунки між суб'єктами традиційної української родини?
9. Охарактеризуйте інститут кумівства в родинній звичаєвості.
10. Які особливості спорідненості української родини?
11. Повір'я, пов'язані з вагітною жінкою.
12. Інститут повивання та ім'я наречення в Україні.
13. Родини та хрестини.
14. Весільні обряди.
15. Поховально-поминальні обряди.
16. Дайте характеристику головним виховним ідеалам української родини.
17. Охарактеризуйте генеалогічні дослідження в Україні. Поняття родоvodu.
18. Особливості егалітеризації української родини в ХХст?

Індивідуальні завдання

Підготуйте виступ, проектну роботу, розповідь з презентацією, або проблемну дискусію до тем:

1. Дослідження українських етнографів в галузі сімейно – шлюбних та гендерних взаємин.

2. Народна звичаєвість: сутність ідей евіденіки.
3. Художня література та фольклор як джерела вивчення приватного життя традиційного суспільства.

Рекомендована література.

1. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30 – ті роки XX ст.). К., 1993.
2. Гошко Ю. Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV – XIX ст. Львів, 1999.
3. Гримич М. В. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX ст. К., 2006.
4. Гурбик А. О. Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (волость, дворище, село, сябринна спілка). К., 1998.
5. Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука. Львів, 2004
6. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу. К., 1996.
7. Кувеньова Л. Громадський побут українського селянства. К., 1966.
8. Лозко Г.С. Українське народознавство. К., 2006.
9. Падох Я. Грунтове судочинство на Лівобережній Україні у другій половині XVII – XVIII ст. Львів, 1994.
10. Сироткін В. М. Святкове дозвілля громади. Українці : Історико-етнографічна монографія: У 2 кн. Кн. 1. Опішне, 1999.
11. Українське народознавство : навч. посібник за заг. ред. С. П. Павлюка. К., 2004.

Тема 8: Українська народно-календарна звичаєвість та обрядовість

Мета: знати свята народного календаря річного циклу; важливі компоненти зимової обрядовості; весняні народні обряди; обряди літнього та осіннього циклів народного

календаря; уміти: характеризувати основні компоненти свят та обрядів народного календаря.

Ключові поняття: водіння куста, колодка – колодй, зелені свята, русалії.

План

1. Історія вивчення українського традиційного календаря. Народний календар, свята та обряди календарного циклу:
 - зимово-весняні свята й обряди (Введення, Катерини, Андрія, Миколая, Різдво, Василя і Меланки, шанування скотарських культів, культу землеробства та культ прашурів у новорічних обрядах, Водохрещення)
 - весняні свята та обряди (Масниця, Вербна неділя, Страсний тиждень, Великдень, проводи, зелені свята, водіння куста)
 - свята літнього сонцестояння (Купальська обрядовість, Петрівський піст і Петрів день, Маковія, жнива та обжинки)
 - осінні свята (Спас, Успіння Пресвятої Богородиці (перша Пречиста), Різдво Пресвятої Богородиці (друга Пречиста), Покрова)
2. Календарні пости.

Контрольні запитання

1. З яких структурних частин складається різдвяно-новорічний цикл свят?
2. Яке значення мав Святий вечір перед Різдвом у минулому і як його святкують тепер?
3. Які традиції з свят народного календаря можуть використовуватися в сучасному дозвіллі молоді міста і села.
4. Як в Україні традиційно святкували Масницю і як її відзначають у містах і селах?
5. Розкрийте особливості «зелених свят».
6. Які особливості відзначення Різдва в Україні?

7. Які особливості оформлення писанок у різних регіонах України?
8. Назвати свята літнього циклу народного календаря.
9. Назвати свята осіннього циклу народного календаря.

Індивідуальні завдання

1. Пригадати або виписати 10 приказок, прислів'їв, що стосуються народного календаря, метрології, етноботаніки тощо.
2. Записати найпоширеніші давні українські вітальні вислови з народного етикету.

Рекомендована література

1. Артюх Л. Ф. Звичаї українців у народному календарі. К., 2012.
2. Болтарович З. Є. Народна медицина українців. К., 1990.
3. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. К., 1988.
4. Босий О. Традиційні символи у магічних ритуалах українців. Кіровоград, 1999.
5. Василенко К. Ю. Український народний танець. К., 1997.
6. Войтович В. Українська міфологія. К., 2002.
7. Килимник С. Український рік у народних звичаях. К., 1994.
8. Климець Ю. Д. Купальська обрядовість на Україні. К., 1990.
9. Колодний А., Бодак В. Український християнський обряд. К., 1997.
10. Колядки та щедрівки: Зимова обрядова поезія трудового року. К., 1965.
11. Костомаров М. Слов'янська міфологія. К., 1994.
12. Лозко Г.С. Українське народознавство. К., 2006.
13. Максимович М. Дні та місяці українського селянина. К., 2002.

14. Скуратівський В. Т. Український народний календар. К., 2003.
15. Українські народні звичаї в сучасному світі. К., 1990.
16. Хліб наш насущний: Використання хліба в українських обрядах і звичаях. Ткач, Н Даниленко (упоряд.). К., 2003.

Тема 9: Народні знання, повір'я, міфологія та релігія українців

Мета: навчитись аналізувати давні уявлення українців; характеризувати народні уявлення про анатомію і фізіологію людини, народне розуміння етіології захворювань, методи діагностики та профілактики, класифікацію лікувальних засобів; описати комплекс народних прикмет, передбачень погоди; характеризувати традиційні знання з метрології та астрономії; розкривати суть національної системи виховання дітей.

Ключові поняття: синкретизм, дуалізм, фетишизм, анімізм, тотемізм, етнопедагогіка.

План

1. Астрономічні знання та народний календар.
2. Українська народна медицина та метеорологія.
3. Українські символи та священні знаки.
4. Особливості української міфології. Український Олімп.
5. Синкретизм вірувань та повір'їв. Дослідження язичницьких впливів на християнську культуру.
6. Основні засади української етнопедагогіки.

Контрольні запитання

1. Яке символічне навантаження мають першоеlementи світу?
2. Означте як формувалися народні знання? За якими сферами людської діяльності й побуту можна згрупувати народні знання?
3. Які існували народні міри довжини і площі?

4. Охарактеризуйте як використовували в народній медицині лікувальні дерева, трави, ягоди, городину, зернові культури та ліки мінерального походження?
5. Як згідно з народною мораллю належить ставитися до батьків, родичів, сусідів?
6. Як визначали погоду за Сонцем, Місяцем, зірками?
7. Хто такі чаклуни та знахарі. Назвіть їх спільні та відмінні риси.
8. Які види замовлянь Вам відомі?
9. Пояснити взаємозв'язок обрядів сімейного та календарного циклів.
10. Як використовували в народному лікуванні дерева, лісові ягоди, городину, зернові культури?
11. Як визначали погоду за Сонцем, Місяцем, зірками?
12. Поясніть значення символу дерева.
13. Назвіть найпоширеніші знаки на трипільській кераміці.
14. Як символіка відображала елементи знаків держави?
15. Що символізують жовто-блакитні барви?
16. Охарактеризуйте вірування та забобони що дійшли до наших днів у традиційному побуті.
17. Язичницький культ слов'ян.
18. Обоження природних явищ небесних світил.
19. Дохристиянське походження вірувань, пов'язаних з нечистою силою та магичні оберегові дії.
20. Співіснування християнства з різними повір'ями.
21. Охарактеризуйте культові споруди українців.
22. Означте основні завдання етнопедагогіки.
23. Традиційна українська іграшка: види та технологія виготовлення.

Індивідуальні завдання

Підготуйте виступ, проектну роботу, розповідь з презентацією, або проблемну дискусію до тем:

1. Козацькі прапори.

2. Українські прапори в ХХ ст. походження та значення тризуба.
3. Виховні ідеали народної педагогіки українців.

Рекомендована література

1. Болтарович З. Є. Народна медицина українців. К., 1990.
2. Булашов Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах і віруваннях. К., 1992.
3. Борисенко В. Вірування у повсякденному житті українців на початку ХХІ століття. Етнічна історія народів Європи. К., 2003. Вип. 15.
4. Грушевський Марко. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. К., 1995.
5. Етнографія України : навч. посібн. / за ред. проф. С. А. Макарчука. Львів, 2004.
6. Кришук М. Українська міфологія. Тернопіль, 1994.
7. Культура і побут населення України. К., 1993.
8. Лозко Г.С. Українське народознавство. К., 1995.
9. Пастернак О. Пояснення тризуба. К., 1990.
10. Рябчук В.П. Календар природи. Львів, 1995.
11. Українці: народні вірування, повір'я. демонологія. К., 1991.
12. Українська етнологія. За ред. В. Борисенко. К., 2007.
13. Традиції та звичаї українців: в 2-х т. К.: Т. 1, 2007; Т. 2, 2010.

Тема 10. Українська фольклорна творчість

Мета: знати витоки та еволюція фольклору, систему жанрів в українському фольклорі, народні пісні: обрядові та календарні (колядки, щедрівки); літні (купальські, петрівочні, жниварські); балади та історичні пісні, думи; суспільно-побутові (козацькі, чумацькі, наймитські, рекрутські); пісні родинного життя (весільні, колискові, про кохання), замовляння; дитячий фольклор; народну драму; прозовий фольклор; демонологічні оповідання;

побутування і функціонування фольклору в наш час.
Ключові поняття: колядки, щедрівки, купальські, петрівочні, жниварські пісні, анекдот, замовляння.

План

1. Фольклор як прояв духовності народу.
2. Проблеми становлення української фольклористики.
3. Календарно-обрядова поезія:
 - Пісні різдвяного циклу.
 - Веснянки.
 - Русальні пісні.
 - Купальські пісні.
 - Жниварські пісні.
4. Кобзарська пісня.
5. Народні музичні інструменти.
6. Народний танець.
7. Сучасний стан українського фольклору в Україні та світі.

Контрольні запитання

1. Які особливості українського фольклору?
2. У чому проявляється самотутність українського фольклору?
3. Означте зв'язок з фольклором інших слов'янських народів.
4. Структура українського фольклору.
5. Проблеми становлення української фольклористики.
6. Сучасний стан українського фольклору.
7. Балади та історичні пісні, думи. Суспільно-побутові (козацькі, чумацькі, наймитські, рекрутські).
8. Пісні родинного життя (весільні, колискові, про кохання).
9. Замовляння.
10. Гумористично-сатирична пісенність.
11. Дитячий фольклор.

12. Народна драма.

13. Прозовий фольклор. Казки, легенди і перекази.

Індивідуальні завдання

Підготуйте виступ, проектну роботу, розповідь з презентацією, або проблемну дискусію до тем:

1. Українські демонологічні оповідання.
2. Анекдоти. Прислів'я, приказки, загадки.
3. Побутування і функціонування фольклору в наш час.
4. Народна творчість українців на початку ХХІ ст.

Тема 11: Основні риси розмежування етносу. Етнопсихологія українців

Мета: визначити завдання етнопсихології; знати методи дослідження у етнопсихології; основні характеристики етносу; етнічні стереотипи (автостереотипи, гетеростереотипи), етнічні установки; види етнічних конфліктів та шляхи їх подоланн; уміти використовувати різноманітні методики для дослідження психологічних особливостей етносу; надавати консультації щодо застосовування певних стратегій поведінки для подолання етнічного конфлікту.

Ключові поняття: етнопсихологія, архетип, автостереотипи, гетеростереотипи, менталітет, ментальність.

План

1. Сутність та структура етнопсихології. Етнічна самосвідомість. Етнічна ідентичність.
2. Теорії нації. Нація як соціально-етнічна спільнота. Нація як цивільно-державна спільнота. Націоналізм.
3. Етнопсихологія українців (етнічна ментальність, етнічний характер, етнічний темперамент, етнічні стереотипи).

3. Архетипи української ментальності: архетип Землі-матері (хліборобський психотип); козацький архетип (агресивний, войовничий).
4. Ментальні структури та механізми створення національного ідеалу (антеїзм, кордоцентризм, індивідуалізм, ірраціоналізм, екзистенціалізм).
5. Риси українського менталітету: емоційність, сентименталізм, чутливість, ліризм.
6. Етнопсихологічні дослідження українських вчених з діаспори (О. Кульчицький, В. Янів, І. Мірчук, М. Шлемкевич).

Контрольні запитання

1. Чи є різниця між етнічною самосвідомістю та етнічною ідентичністю?
2. Які прояви національної самобутності?
3. Які три основні шляхи визначення психологічного типу народу накреслив Д. Чижевський у праці «Нариси з історії філософії на Україні»?
4. В чому суть української «філософії серця»?
5. Які оцінки дослідників отримала така риса національного характеру як індивідуалізм? У чому позитивні і негативні сторони українського індивідуалізму?
6. Що ми розуміємо під поняттям «амбівалентність» української ментальності?

Індивідуальні завдання

Підготуйте виступ, проектну роботу, розповідь з презентацією, або проблемну дискусію до тем:

1. Етнічні процеси. Національна (етнічна) політика.
2. Взаємозв'язок етносу, культури та мови.
3. Етнічна культура та національна культура: особливості розмежування.

4. Зближення національних культур. Національна форма культури.
5. Етносоціальні функції мови: рідна мова, національна мова, державна мова, мова міжнаціонального спілкування.

Рекомендована література

1. Кульчицький О. Світовідчуження українця. Українська душа. К., 1992.
2. Кульчицький О. Український персоналізм. Париж : УВУ, 1985
3. Надольська В. В. Етнологія : термінологічно-понятійний довід. Луцьк : «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009.
4. Нельга О. Теорія етносу. К., 1997.
5. Павлов С. В. Географія релігій : навч. посіб. С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева. К. : Артк, 1999.
6. Пономарьов А. П. Українська етнографія. Курс лекцій. К. : Либідь, 1994.
7. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. К., 2000.

5. ТРЕНУВАЛЬНІ ТЕСТИ

1. Рівні культури:
 - міф, релігія, наука
 - мистецтво, техніка
 - наука, техніка, технології
 - науково-технічний прогрес
 - народна, елітарна, масова
2. Хто є засновником психоаналітичної концепції культури в етнології?
 - Е. Фром

- К. Юнг
- К. Ясперс
- Л. Морган
- З. Фрейд

3. Лев Гумільов зводив феномен етносу до:

- релігії
- самоназви
- культури
- мови
- сфери поведінки

4. До якого культурологічного напрямку належить Мартін Бубер?

- аналітичного
- біологічного
- ігрового
- семіотичного
- діалогічного підходу

5. Автором ідеї про те, що культура – це акт відповідей творчого людського духу на виклики природи:

- О. Шпенглер
- А. Тойнбі
- Ж.-Ж. Ампер
- М.Костомаров
- Бр.Маліновський

6. Представниками біологічної концепції етногенезу є:

- Вольтер, Ж. Ж. Руссо
- Г. Гегель, Й. Гердер
- Г. Спенсер, Е. Тайлор
- Ф. Бекон, Р. Декарт

- Л. Фробеніус, А. Бастіан

7. Представниками функціоналістської концепції етногенезу є:

- Дж.Фрезер, Л.Гумільов
- О.Шпенглер, Ж. Ж. Руссо
- П.Сорокін, Й. Гердер
- Г. Спенсер, Е. Тейлор
- Е. Дюркгеймер, Б. Малиновський

8. Ендоетнонім – це:

- назва народу
- назва, яку дають етносу інші народи
- культурно-історична спільність людей
- мегагрупи людей
- самоназва народу

9.Ціннісними вважаються визначення поняття “культура”, які:

- розглядають культуру як форму самореалізації людини у всій її багатоманітності
- є сукупністю матеріальних та духовних цінностей, які створюються людиною в процесі її життєдіяльності
- культура є друга природа
- розглядають культуру як форму самореалізації людини у всій її багатоманітності
- у своїй основі мають тезу про протилежність феномену культури природі

10.Виберіть правильне висловлювання:

- етнологія – інтегративна дисципліна про народне мистецтво

- етнологія – система наук про природу і суспільство
- етнологія – сфера природничо-наукового та гуманітарного знання
- етнологія – інтегративна дисципліна, що вивчає зміст політичної життєдіяльності людей
- етнологія – інтегративна дисципліна, що вивчає зміст етнокультурного розмаїття людства

11. Космополітизм – це поняття...

- позначає „пограничність” положення людини між соціальними групами
- засаднича ідея світового громадянства
- принципу рівності й суверенності народів
- позначає гармонійне поєднання в житті людини норм, правил і способу життя двох різних культур
- процесу асиміляції

12. Синергетичний підхід досліджує в культурі:

- мистецькі процеси
- динамічні процеси у відкритих, нерівноважних, нелінійних системах культури
- космічні процеси у математичних системах
- знаки і знакові системи
- проблеми культурних комунікацій та діалогу культур

14. Етнологія — це:

- наука, основним об’єктом вивчення якої є людина, культура, суспільство
- наука про походження, розвиток та сучасне життя етносів (народів), їх взаємодію, закономірності історичного та культурного життя
- правильних відповідей немає

- усі відповіді правильні
- наука, основним об'єктом вивчення якої є народи світу

15. Офіційним фактом виникнення етнології вважається заснування:

- Лондонського товариства етнології
- Мадридського товариства етнології
- Віденське товариство етнології
- Краківське товариство етнології
- Паризького товариства етнології

16. У якому вченні К. Юнг намагається з'ясувати загальні принципи духовного буття етносу будь-якої культури?

- у вченні про архетипи
- у вченні про дискурсивне мислення
- у вченні про індивідуальне несвідоме
- у вченні про комплекси особистості
- у вченні про сублімацію

17. Етногенез — це:

- складний, багатофакторний, різнолінійний процес, у результаті якого зароджуються та формуються нові етноси, народи
- правильних відповідей немає
- всі відповіді правильні
- зближення кількох етнічно споріднених груп і утворення на їх основі нового етносу
- процес зародження й формування людських утворень та сукупність суспільних явищ і процесів, що визначають зміст і форми їх життєдіяльності

18. Вчення про колективне несвідоме, про архетипи людської культури було створене:

- З.Фройдом
- К.Ясперсом
- К.Юнгом
- Е.Дюркгеймом
- Е. Тейлором

19.Хто є засновником еволюціонізму в етнології?

- З. Фрейд
- К. Ясперс
- Е. Еріксон
- Е. Тейлор
- Б. Маліновський

20.Хто є фундатором теорії неоеволюціонізму в етнології?

- Е. Тайлор
- З. Фрейд
- Б. Маліновський
- Е. Еріксон
- Л. Уайт

21.Хто є фундатором теорії дифузіонізму в етнології ?

- Е. Тайлор
- З. Фрейд
- Е. Дюркгейм
- Г. Спенсер
- Ф. Ратцель

22. Хто є засновником соціологічної школи в етнології ?

- Е. Тайлор
- Л. Морган
- Г. Спенсер

- Ф. Ратцель
- Е. Дюркгейм

23.Засновником “Американської школи історичної етнології” виступає:

- Ф. Ратцель
- Ф. Боас
- Е. Тайлор
- Л. Морган
- Г. Спенсер

24.Лев Гумільов визначає пасіонарність як :

- компліментарність
- поведінкову активність
- креативність
- субкультурність
- інстинкт самозбереження

25.Представниками психоаналітичної концепції етногенезу є:

- Е.Фромм, Р. Декарт
- Г. Гегель, Й. Гердер
- Г. Спенсер, Е. Тайлор
- Фрейд, К. Юнг, О. Ранк
- Л.Морган, Ж. Ж. Руссо

26. Предметом етнології як науки є:

- відношення науки та технологій
- відношення людини і культури
- відношення людини та релігії
- відношення людини та суспільства
- відношення людини та мистецтва

6. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

При викладанні навчальної дисципліни «Традиційна культура українців» використовуються пояснювально-ілюстративні методи з використанням мультимедійних презентацій та евристичні, проблемно-пошукові методи навчання із застосуванням:

- інтерактивних форм проведення лекційних і семінарських занять;
- активізації навчання у вигляді постановки проблемних питань; навчальної дискусії;
- методу case-study (аналіз конкретних, практичних ситуацій): вирішення етичних дилем;
- виконання тестових завдань; наукової роботи;
- обговорення фільмів, відеолекцій, передач на народознавчу тематику;
- конкурсу письмового проекту-есе по проблемі;
- візуалізації (таблиці та наочні матеріали);
- демонстрації відео, слайдових і скрайб-презентацій по темах.

7. МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

Контроль знань проводиться як в усній, так і в письмовій формах;

- поточне усне та письмове опитування;
- знання термінів і понять дисципліни (усно та письмово);
- дискусія, розгляд проблемних питань, брифінг, тренінг;
- аналіз ситуацій;
- тестовий контроль змістовних модулів (усно та письмово);

Контроль самостійної роботи:

- перевірка конспектів лекцій та першоджерел, підготовки доповідей, написання і знання термінологічного словника, проектних робіт, підбір

новітніх наукових публікацій з тем, написання тез до конференцій.

Метод самоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання та виступи, самоаналіз.

Форми і методи контролю відображені у 100 бальній шкалі оцінювання знань.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

			Поточне опитування та самостійна робота								Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2								100
50			50								
Т. 1	Т. 2	Т. 3	Т. 4	Т. 5	Т. 6	Т. 7	Т. 8	Т. 9	Т. 10	Т. 11	100
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі форми навчальної діяльності		Оцінка за раціональною шкалою
		Залік
90-100		зараховано
82-89		
74-81		
64-73		
60-63		
35-59		не зараховано
1-34		не зараховано

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії. К., 1964.
2. Етнографія України : навч. посібн. за ред. проф. С. А. Макарчука. Львів, 2004.
3. Кафарський В. І. Етнологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. К., 2006.
4. Кришук М. Українська міфологія. Тернопіль, 1994.
5. Лозко Г. С. Українське народознавство. К., 1995.
6. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій, навч. посібник. К., 1994.
7. Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України. Курс лекцій : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К., 1996.
8. Савчук Б. Українська етнологія : навч. посібник. Івано-Франківськ, 2004.
9. Традиції та звичаї українців: в 2-х т. К., 2007.
10. Українська етнологія : навч. посібник за ред. В. Борисенко. К., 2007.
11. Українське народознавство : навч. посібн. за заг. ред. С. П. Павлюка. К., 2004.
12. Хоптяр Ю. А. Етнологія : навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 2008.

Допоміжна література:

1. Болтарович З.Є. Народна медицина українців. К., 1990.
2. Борисенко В. Вірування у повсякденному житті українців на початку ХХІ століття. Етнічна історія народів Європи. К., 2003. Вип. 15.
3. Булашов Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах і віруваннях. К., 1992.
4. Грушевський Марко. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. К., 1995.

5. Кривець О. М. Діяльність Т. Г. Шевченка в галузі етнографії. К., 1961.
6. Ломова М. Т. Франко як етнограф. К., 1957.
7. Макарчук С. А. Етнічна історія України : навч. посібник. К., 2008.
8. Пастернак О. Пояснення тризуба. К., 1990.
9. Українці: народні вірування, повір'я. демонологія. К., 1991.
10. Франко О. О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. К., 2001.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

- ✓ URL: <http://www.uu.se/Adresser/HH11.html> – Інститут культурної антропології і етнології Університету Упсала / Institute of Cultural Anthropology and Ethnology, University of Uppsala Sweden, Uppsala (Швеція)
- ✓ <http://www-gewi.uni-graz.at/vok> – Інститут етнографії і культурної антропології Карл-Франц Університету в Граці / Institut für Volkskunde und Kulturanthropologie, Karl-Franzens-University Graz Austria, Graz (Австрія)
- ✓ <http://portal.grsu.by/portal/UCHEBNIKI/ETNO> – етнологія Білорусі.
- ✓ <http://www.crimea.edu/crimea/etno> – сайт містить довідкові матеріали, присвячені етнографії Криму
- ✓ <http://etnograf.info> – сайт містить матеріал з етнографії індіанців Північної Америки.
- ✓ <http://www.anthropology.ox.ac.uk> – факультет антропології та музей етнографії Оксфордського університету / School of Anthropology and Museum Ethnography, University of Oxford United Kingdom, Oxford (Велика Британія);
- ✓ http://www.aegean.gr/social-anthropology/default_en.htm – кафедра соціальної антропології та історії Грецького університету в Афінах / Department of Social

Anthropology and History, University of the Aegean
Greece, Athens (Греція)

- ✓ <http://www.guide.amu.edu.pl/social/structure.htm> –
Інститут етнології і культурної антропології
університету Адама Міцкевича в Познані / Institute of
Ethnology and Cultural Anthropology, Adam Mickiewicz
University Poland, Poznan
- ✓ (Польща)
- ✓ <http://www.aaanet.org> – Академія антропології США /
академия антропологии США